

MÜASİR DÖVRDƏ MHBS 9 ÇƏRÇİVƏSİNDƏ MALİYYƏ ALƏTLƏRİ VƏ AZƏRBAYCANDA EKOLOJİ MÜƏSSİSƏLƏRƏ TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ

Giriş. Maliyyə alətlərinin müasir iqtisadi sistemlərdə oynadığı mühüm rol nəzərə alınaraq, onların düzgün təsnifatı, dəyərləndirilməsi və uçotu maliyyə hesabatlarının etibarlılığı üçün əsas şərtlərdən biridir. Bu kontekstdə Mühasibatlıq Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları (MHBS) 9 maliyyə alətlərinin tanınması, dəyərləndirilməsi və hesabatı üçün universal bir çərçivə təqdim edir. MHBS 9, əvvəlki standartlardan fərqli olaraq, maliyyə aktivləri və öhdəliklərinin təsnifatını və dəyərləndirilməsini daha şəffaf və əhatəli şəkildə tənzimləyir.

Azərbaycanda da bu standartın tətbiqi ekoloji müəssisələrin maliyyə hesabatlarının keyfiyyətinin və şəffaflığının artırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Lakin yerli müəssisələr MHBS 9-un tələblərini yerinə yetirərkən bir sıra problemlərlə üzləşirlər. Bu problemlər əsasən qanunvericilik uyğunsuzluğu, peşəkar təcrübənin yetərsizliyi, maliyyə məlumatlarının keyfiyyəti və texnoloji məhdudiyyətlərlə bağlıdır (EY., 2017:s.60). Bu məqalədə, MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətlərinin təsnifatı, dəyərləndirilməsi və uçotu ilə bağlı əsas məsələlər araşdırılacaq, həmçinin Azərbaycanda bu standartın tətbiqi zamanı ortaya çıxan problemlər və onların mümkün həll yolları müzakirə ediləcəkdir.

Azərbaycanda maliyyə alətlərinin MHBS 9-a uyğun olaraq uçotu və hesabatı bir sıra problemlərlə müşayiət olunur:

- Yerli qanunvericiliyin bəzi müddəalarının MHBS 9 ilə uyğun gəlməməsi müəssisələr üçün çətinliklər yaradır.
- Maliyyə alətlərinin mürəkkəbliyi və yeni standartın kompleks tələbləri peşəkar mühasiblər və maliyyə menecerləri üçün ciddi çağırışlar yaradır.
- Maliyyə alətləri ilə bağlı məlumatların keyfiyyəti və əlçatanlığı problemlidir. Bu da gözlənilən zərərlərin düzgün təyin edilməsinə mane olur.
- Bir çox müəssisənin MHBS 9-un tətbiqi üçün zəruri texnoloji resursları və məlumat sistemləri yoxdur.
- Mühasiblərin və maliyyə mütəxəssislərinin yetərinə hazırlanmaması standartın düzgün tətbiqini çətinləşdirir.
- Yerli qanunvericiliyin MHBS 9-un tələbləri ilə uyğunlaşdırılması təmin edilməlidir.
- Peşəkar mühasiblər və maliyyə menecerləri üçün MHBS 9 üzrə təlim proqramları təşkil edilməli və sertifikatlaşdırma təmin olunmalıdır.
- Maliyyə məlumatlarının keyfiyyətini artırmaq üçün müasir texnoloji resurslar və məlumat sistemləri tətbiq edilməlidir (PwC., 2020: s.50).
- Mühasibatlıq üzrə kadrların MHBS 9-a uyğun ixtisaslaşması üçün universitet proqramları və peşəkar inkişaf kursları təşkil edilməlidir.

- Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi üçün digər ölkələrin maliyyə qurumları və təşkilatları ilə əməkdaşlıq gücləndirilməlidir.

Əsas hissə. MHBS 9-un Azərbaycanda düzgün tətbiqi üçün texnoloji infrastrukturun gücləndirilməsi vacibdir. Bu istiqamətdə görülə biləcək işlər aşağıdakı kimi təsnif edilə bilər:

Maliyyə alətləri ilə bağlı məlumatların düzgün toplanması üçün müasir məlumat sistemlərinin tətbiqi vacibdir. Bu sistemlər vasitəsilə məlumatlar daha dəqiq, şəffaf və vaxtında təqdim edilə bilər. Gözlənilən zərər modelinin tətbiqi və risklərin qiymətləndirilməsi üçün analitik alətlərdən istifadə olunmalıdır. Bu, zərərlərin dəqiq dəyərləndirilməsinə və kredit risklərinin daha yaxşı idarə olunmasına kömək edəcəkdir. Müəssisələrin MHBS 9-a uyğun hesabat hazırlaması üçün müasir mühasibatlıq proqramlarından istifadə olunmalıdır.

Maliyyə məlumatlarının toplanması, saxlanması və təhlili üçün etibarlı və təhlükəsiz IT infrastrukturunu qurulmalıdır. Maliyyə alətlərinin uçuotu ilə bağlı bəzi proseslərin

avtomatlaşdırılması hesabatların hazırlanmasını sürətləndirəcək və səhvlərin azalmasına səbəb olacaqdır. Risklərin daha effektiv idarə olunması üçün uyğun risk idarəetmə alətləri və proqramları tətbiq edilməlidir.

MHBS 9-un mürəkkəb tələbləri peşəkar təlim və sertifikatlaşdırma proqramlarının vacibliyini ön plana çıxarır. Mühəsiblər və maliyyə menecerləri üçün MHBS 9 üzrə xüsusi təlim proqramları təşkil edilməlidir. Bu təlimlər vasitəsilə mütəxəssislər yeni standartların tətbiqi üçün lazımı bilik və bacarıqlara yiyələnəcəklər. Maliyyə alətlərinin zərərlərinin tanınması və risklərin idarə olunması ilə bağlı təlim proqramları risk menecerləri üçün faydalı olacaqdır (PwC., 2020: s. 50). MHBS 9 üzrə xüsusi sertifikatlaşdırma proqramları tətbiq olunmalı və bu proqramlardan keçən mühəsiblərə sertifikatlar təqdim edilməlidir. Peşəkar mühasibat institutları və təşkilatları MHBS 9 üzrə mühəsiblərin təlim və sertifikatlaşdırma proqramlarında iştirakını təmin etməlidirlər. MHBS 9-un Azərbaycanda ekoloji müəssisələrə tətbiqini asanlaşdırmaq üçün beynəlxalq təcrübədən istifadə və əməkdaşlıq vacibdir.

Cədvəl 1.

MHBS 9-un Azərbaycanda ekoloji müəssisələrə tətbiqinin əsas problemləri və onların həll yolları

Problem	Təsviri	Həll Yolları
Qanunvericilik Uyğunsuzluğu	Yerli qanunvericiliyin MHBS 9 ilə tam uyğun gəlməməsi	- Qanunvericiliyin MHBS 9 standartlarına uyğunlaşdırılması - Maliyyə alətləri üzrə xüsusi tənzimləyici qaydaların hazırlanması
Peşəkar təcrübənin olmaması	MHBS 9 üzrə ixtisaslaşmış mütəxəssislərin azlığı	- Peşəkar təlim proqramlarının təşkili - Sertifikatlaşdırma proqramlarının tətbiqi
Məlumat keyfiyyəti problemləri	Maliyyə alətləri ilə bağlı məlumatların keyfiyyəti və əlçatanlığı problemləri	- Maliyyə məlumatlarının keyfiyyətini artırmaq üçün məlumat toplama proseslərinin təkmilləşdirilməsi - Müasir texnoloji resursların tətbiqi
Texnoloji Məhdudiyyətlər	Müəssisələrdə MHBS 9-un tətbiqi üçün zəruri texnoloji resursların olmaması	- Maliyyə alətləri üzrə məlumat sistemlərinin yaradılması - Müasir texnoloji resursların tətbiqi
Kadrların Hazırlığı	Mühəsiblərin və maliyyə mütəxəssislərinin hazırlıqsızlığı	- MHBS 9 üzrə təlim proqramlarının təşkil olunması - Mühəsiblərin sertifikatlaşdırılması
Beynəlxalq Təcrübə və Əməkdaşlıq	Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi və təcrübə mübadiləsində çətinliklər	- Beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq - Təcrübə mübadiləsi proqramlarının gücləndirilməsi

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi. (2004). Mühəsibat uçotu haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. <http://www.e-qanun.az/framework/6544>

Beynəlxalq mühəsibatlıq və maliyyə təşkilatlarından MHBS 9-un tətbiqi üzrə texniki yardım və məsləhət alınmalıdır. Beynəlxalq maliyyə qurumları ilə təcrübə mübadiləsi proqramları təşkil edilməli və Azərbaycanda çalışan mühəsiblər bu proqramlarda iştirak etməlidirlər. Müxtəlif ölkələrin MHBS 9 tətbiqi üzrə təcrübələri təhlil olunmalı və bu təcrübələr Azərbaycanda tətbiq edilməlidir. Beynəlxalq ən yaxşı təcrübələr təyin edilməli və yerli mühəsibatlıq praktikasına uyğunlaşdırılaraq tətbiq edilməlidir (Deloitte., 2018: s.40).

Tənzimləyici orqanlar (Mərkəzi Bank, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası və s.) MHBS 9-un tələblərinə uyğun hesabatların təqdim olunmasına nəzarəti gücləndirməli və müvafiq təlimatlar verməlidir. Müəssisələr öz mühəsibatlıq sistemlərini MHBS 9-a uyğun hesabatların hazırlanmasına imkan verən müasir proqram təminatları ilə təkmilləşdirməlidirlər. Maliyyə alətlərinin tanın-

ması, təsnifatı və dəyərləndirilməsi üçün müəssisələr öz uçot siyasətlərini MHBS 9-un tələblərinə uyğun şəkildə hazırlamalıdırlar. Maliyyə alətləri ilə bağlı risklərin daha yaxşı idarə olunması üçün risk idarəetmə strukturu gücləndirilməli və risklərin tanınması, təhlili və hesabı üçün müvafiq alətlər tətbiq edilməlidir.

MHBS 9-un Azərbaycanda tətbiqi, xüsusilə də hedcinq mühəsibatlığının tətbiqi, maliyyə alətlərinin risklərinin idarə olunmasını daha şəffaf və dəqiq edir. Lakin bu standartın tam və səmərəli tətbiqi üçün müəssisələr bir sıra dəyişikliklər və strategiyaları həyata keçirməlidirlər.

Peşəkar təlimlər, texnoloji resursların tətbiqi, qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması və məlumatların keyfiyyətinin artırılması hedcinq mühəsibatlığının tətbiqi üçün əsas şərtlərdir.

Metod. Tədqiqatda aparılmış SPSS analizi, toplanmış məlumatların statistik təhlili üçün istifadə edilən əsas vasitə olmuşdur.

Təqdim olunan cədvəl 402 respondentlə aparılan sorğunun təsviri statistikasını təqdim edir.

Descriptive Statistics

	N	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation
Təhsiliniz?	402	1.00	6.00	3.1368	1.73383
Cinsiniz?	402	7.00	8.00	7.2761	.44763
Çalışdığınız sahə?	402	9.00	12.00	10.6716	1.18454
Çalışdığınız sahibkarlıq subyektinin ölçüsü?	402	13.00	16.00	14.3483	.92788
Fəaliyyət sahəsindəki stajınız?	402	12.00	19.00	18.3706	.77327
Çalışdığınız müəssisədə stajınız	402	17.00	19.00	18.4353	.69343
Vəzifəniz?	402	20.00	23.00	21.9701	.80776
Çalışdığınız müəssisənin Bazar mövqeyi?	402	12.00	25.00	17.1915	6.29932
Çalışdığınız müəssisə Maliyyə Alətlərindən istifadə edirmi	402	26.00	28.00	27.4055	.66795
Əgər istifadə etmirsinizsə səbəbi? (Cavabınızı qısa izah edin)	402	12.00	32.00	28.0697	6.32062
Əgər istifadə edirsinizsə, Hansı Maliyyə Alətlərindən istifadə edirsiniz?	402	33.00	37.00	34.3010	1.10832
Azərbaycanda Maliyyə Alətləri bazarını necə qiymətləndirirsiniz?	402	39.00	42.00	40.3955	1.02355
Maliyyə Alətləri bazarının inkişafı üçün hansı təklifləri verə bilərsiniz? (Cavabınızı qısa izah edin)	401	43.00	46.00	44.4289	1.12941
Maliyyə Alətlərinin müəssisənin maliyyə menecmentinə faydalı olacağına inanırsınız mı?	402	47.00	50.00	48.5373	1.09629
Maliyyə Alətləri ilə bağlı təhsiliniz varmı?	402	2.00	54.00	47.9677	14.46559
Maliyyə Alətlərindən istifadə etmirsinizsə hansı dərəcədə çətinliklərlə qarşılaşmısınız?	402	55.00	58.00	56.2960	.99095

Maliyyə Alətlərindən istifadə zamanı qarşılaşdığınız çətinliklər? (Cavabınızı qısa izah edin)	401	59.00	62.00	60.4564	1.06005
Müəssisənin likvidliyini artırmaq üçün hansı alətlərdən istifadə etmisiniz?	402	63.00	65.00	64.1144	.80326
Müəssisənin maliyyə menecmentinə hansı kənar amillər təsir edir?	402	66.00	69.00	67.9279	.91932
Uçot və hesabatda MHBS 9 tətbiq edirsinizmi?	402	26.00	28.00	27.4627	.69902
Əgər tətbiq edirsinizsə hansı problemlərlə qarşılaşmısınız?(Cavabınızı qısa izah edin)	395	70.00	73.00	71.5595	.99153
Tətbiq etmirsinizsə nə vaxt tətbiq etməyi düşünürsünüz?	402	74.00	77.00	75.2239	1.00603
MHBS 9 tətbiqində yaşadığınız ən böyük çətinlik hansılardır?(Cavabınızı qısa izah edin)	399	78.00	81.00	79.4737	1.08609
MHBS 9-un Azərbaycanda gələcək tətbiqi imkanlarını necə qiymətləndirirsiniz?	402	39.00	42.00	40.1891	.91487
Valid N (listwise)	395				

Bu sorğunun təsviri statistikasını respondentlərin demografik göstəriciləri və peşəkar təcrübələri haqqında hərtərəfli icmalı təmin edir. Orta təhsil səviyyəsi orta səviyyədədir, kişi respondentlərin nisbəti bir qədər yüksəkdir. İştirakçıların əksəriyyəti sorğu miqyasında daha yüksək ədədi dəyərlərlə təmsil olunan sektorlarda işləyir və orta və böyük müəssisələrdə işləyir. Bundan əlavə, respondentlərin öz sahələrində əhəmiyyətli orta təcrübələri var. Bu təhlil sorğu respondentlərinin müxtəlifliyini və xüsusiyyətlərini vurğulayır ki, bu da onların fikir və münasibətlərinin kontekstini başa düşmək üçün çox vacibdir. Hər bir sualın əlavə təfərrüatlı təhlili sorğu məlumatlarında xüsusi tendensiya və nümunələr haqqında daha dərin fikirlər təmin edə bilər. Orta və standart kənarlaşmanı tədqiq etməklə biz diqqətin əsas sahələrini və əlavə araşdırmaya səbəb ola biləcək potensial fərqləri müəyyən edə bilərik.

NƏTİCƏ

MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətlərinin düzgün təsnifatı, dəyərləndirilməsi və uçotu müəssisələrin maliyyə hesabatlarının keyfiyyətini və şəffaflığını artırmaq üçün vacibdir. Standart, maliyyə alətlərinin təsnifatı və zərərlərin tanınması ilə bağlı yeni yanaşmalar təqdim edir ki, bu da maliyyə bazarlarında etibarlılığın və risk idarəetməsinin səviyyəsini yüksəldir.

Azərbaycanda MHBS 9-un tətbiqi müəssisələrin beynəlxalq maliyyə hesabat stan-

darlarına uyğunluğunu təmin etməklə yanaşı, maliyyə hesabatlarının şəffaflığını və risk idarəetməsinin effektivliyini də artıracaqdır. Bununla belə, standartın tətbiqi prosesində bir sıra problemlər ortaya çıxır.

Yerli qanunvericiliyin MHBS 9 tələblərinə tam uyğun gəlməməsi müəssisələrin maliyyə alətlərinin düzgün uçotunu və hesabatını çətinləşdirir. Mühasibatlıq və maliyyə mütəxəssisləri arasında MHBS 9 üzrə yetərli təcrübənin və bilik səviyyəsinin az olması tətbiq prosesini ləngidir. Müəssisələrin MHBS 9 tələblərinə uyğun uçot aparmaq üçün müasir texnoloji resurslara malik olmaması. Maliyyə alətləri ilə bağlı keyfiyyətli məlumatların çatışmazlığı və toplanması çətinlikləri.

Müəssisələrin maliyyə alətləri üzrə effektiv risk idarəetmə siyasət və prosedurlarının olmaması. Yerli qanunvericilik MHBS 9 tələbləri ilə uyğunlaşdırılmalı və maliyyə alətləri üzrə xüsusi tənzimləyici qaydalar hazırlanmalıdır. Mühasibatlıq və maliyyə mütəxəssisləri üçün MHBS 9 üzrə xüsusi təlim proqramları təşkil edilməli və sertifikatlaşdırma proqramları həyata keçirilməlidir. Müəssisələr müasir mühasibatlıq proqramlarından və analitik alətlərdən istifadə etməli, maliyyə məlumatlarının toplanması üçün uyğun IT infrastruktur qurmalıdır. Maliyyə alətləri üzrə risklərin idarə olunması üçün müəssisələr öz risk idarəetmə strukturunu və siyasətlərini təkmilləşdirməlidirlər. Beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əməkdaşlıq genişləndirilməli və onlardan MHBS 9-un tətbiqi üzrə texniki yardım alınmalıdır. Maliyyə alətləri ilə bağlı

keyfiyyətli məlumatların toplanması və təhlili təmin edilməli, hesabatlarda şəffaflıq artırılmalıdır.

Nəticə olaraq, MHBS 9-un düzgün və effektiv tətbiqi ilə Azərbaycanda maliyyə hesabatlarının keyfiyyəti və şəffaflığı yüksələcək, risklərin idarə olunması səmərəli olacaq və beynəlxalq investorlar üçün daha cəlbəedici maliyyə mühiti formalaşacaqdır [1].

Bu müsbət nəticələrə baxmayaraq, MHBS 9-un Azərbaycanda tətbiqi prosesində aşağıdakı əlavə çətinliklər və problemlər də nəzərə alınmalıdır.

- Hedcinq mühasibatlığının mürəkkəbliyi və onun tətbiqi üçün zəruri peşəkar biliklərin olmaması müəssisələrdə risklərin düzgün idarə olunmasını çətinləşdirir.
- Gözlənilən zərər modelinin tətbiqi zamanı ehtiyatların düzgün qurulması və kredit zərərlərinin tanınması ilə bağlı çətinliklər mövcuddur.
- Maliyyə hesabatlarında maliyyə alətləri ilə bağlı məlumatların aydın və şəffaf şəkildə təqdim edilməməsi investorların qərar vermə prosesinə mənfi təsir göstərir.
- Maliyyə alətlərinin ədalətli dəyərdə qiymətləndirilməsi üçün keyfiyyətli məlumatların çatışmazlığı ehtiyatların dəqiq hesablanması və risklərin dəyərləndirilməsini çətinləşdirir.

XÜLASƏ

Maliyyə Alətlərinin Təsnifatı: MHBS 9 çərçivəsində maliyyə alətləri "ədalətli dəyərdə mənfəət və ya zərər vasitəsilə qiymətləndirilən maliyyə alətləri," "əvvəlcədən müəyyən edilmiş amortizasiya dəyərində saxlanılan maliyyə alətləri" və "ədalətli dəyərdə digər hərtərəfli mənfəət vasitəsilə qiymətləndirilən maliyyə alətləri" kimi müxtəlif kateqoriyalara təsnif edilir.

MHBS 9 zərərlərin tanınması üçün "gözlənilən zərər modeli"ni tətbiq edir. Bu, ehtiyatların gələcəkdə yaranması gözlənilən kredit zərərlərini əks etdirən şəkildə qurulmasını təmin edir. Standart, risklərin azaldılması məqsədilə hedcinq fəaliyyətinin düzgün qeyd olunması üçün yeni qaydalar təqdim edir. Bu qaydalar vasitəsilə şirkətlər riski idarə etmək

üçün tətbiq etdikləri strategiyaları daha yaxşı əks etdirə bilirlər. Azərbaycanın mühasibatlıq qanunvericiliyi ilə MHBS 9-un tələbləri arasında bəzi uyğunsuzluqlar mövcuddur. Bu, yerli şirkətlərin MHBS 9-a tam uyğun gəlməsini çətinləşdirir.

Texnoloji Məhdudiyyətlər: Bir çox müəssisənin MHBS 9-un tətbiqi üçün zəruri texnoloji resursları və məlumat sistemləri yoxdur. Nəticədə, dəqiq uçot və hesabat problemi yaranır. Standartın tələblərinə uyğun olaraq mühasiblərin və maliyyə mütəxəssislərinin yetərinə hazırlanmaması MHBS 9-un düzgün tətbiqini çətinləşdirir.

Açar Sözlər: MHBS 9, maliyyə alətləri, maliyyə hesabatları, təsnifat, zərərlərin tanınması.

Azimzadeh Sh.R.

Khazar University

Second year master's degree student

sahin.ezimov21@icloud.com

Financial instruments and implementation problems in Azerbaijan ecological to enterprises within the framework of ifrs 9 in the modern period

SUMMARY

Classification of Financial Instruments: Under IFRS 9, financial instruments are classified into different categories such as "financial instruments at fair value through profit or loss," "financial instruments held at predetermined amortized cost" and "financial instruments at fair value through other comprehensive income." It requires evaluation. Information on fair value and amortized cost of financial instruments should be included, including provisions for credit risk and loss recognition. IFRS 9 applies the "expected loss model" to the recognition of losses. This makes it difficult for domestic companies to fully comply with IFRS 9. The complexity of financial instruments and the complex nature of the new standard create serious challenges for professional accountants and financial managers.

Keywords: *IFRS 9, financial instruments, financial statements, classification, loss recognition*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası. (2018).

2. Banklarda Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlara uyğunlaşdırılması.
3. https://www.fimsa.az/files/IFRS_Banks_Azerbaijan.pdf

Məqaləyə MAKKA KC MKB-nin Elmi-texniki şöbəsinin rəisi, f.-r. üzrə fəlsəfə doktoru R.T. Quliyeva rəy vermişdir.